

МАМОНТОВА ЕЛЛА ВІКТОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор*

ПЕЛЄВІН ЄВГЕН ЮРІЙОВИЧ

*Національний університет «Одеська політехніка»,
старший викладач кафедри філософії, історії та політології,
кандидат історичних наук*

ЗБРОЯ ЯК ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНИЙ ФЕНОМЕН: ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Трагічні події, що переживає сьогодні українське суспільство, вивели на перший план аналітичної розвідки питання національної безпеки, пов'язані, перш за все, з військовим потенціалом нашої країни. Ключовою умовою здобуття перемоги стає забезпечення Збройних сил України потужним арсеналом ефективної зброї новітнього зразка. Втім, як свідчить історія, у військовому конфлікті зброя відіграє не тільки суто прикладну роль, але стає знаряддям ідеологічного протистояння, яке точиться на полях знаково-символічних змагань. Останнє актуалізує дослідження феномену зброї у категоріях політичної семіотики.

Семіотика – це галузь міждисциплінарних досліджень, яка вивчає знаки та знакові системи як засоби зберігання, передавання та переробки інформації у світі в цілому, людському мисленні та суспільстві. Також цей термін використовується для позначення певних знакових систем. Говорять про семіотику культури, семіотику мистецтва, семіотику права, семіотику політики, семіотику війни і в тому числі про семіотику зброї. Спробуємо, користуючись інструментарієм семіотичного підходу, розглянути зброю як феномен знаково-символічного характеру.

В цілому символізм зброї є складовою архетипового мотиву боротьби героя, в якому їй відведено роль доповнення до геройських вчинків (К.Г. Юнг). Причому, зброя не тільки характеризує героя, але й означає ворога, якого той намагається знищити. А оскільки ворог у міфологічній інтерпретації означає сили, що загрожують герою ззовні, зброя, таким чином, стає виявленням конфлікту. Отже, зброя як символ є ознакою волі, що спрямована на подолання протидії. При цьому у ролі зброї можуть виступати будь-які предмети (наприклад хрест у християнстві). Не випадково, у легендах і міфах багатьох народів предмети, які належать героям, богам або святим, набувають самостійної сили.

У контексті загального символізму зброї формувалася і символіка її окремих різновидів, кожен з яких володіє певним статусом та призначенням. Так, молот (Тор) та сіть (Ран) є знаряддям богів, кинджал означає секретну зброю, меч і спис виступають алегорією лицарства,

а царську владу з найдавніших часів символізували булава, дубина й батіг.

Надзвичайно виразним знаково-символічним потенціалом характеризується меч – один із найдавніших винаходів людської цивілізації (вважається, що прообраз меча з'явився ще у бронзовому віці). На думку Д. Тресідера [1], багата та складна семантика меча частково пояснюється тим, що при виготовленні цієї зброї використовувалися таємні знання та навички. І, як наслідок, мечі завжди наділялися надприродними властивостями і виступав символом влади: світської та духовної.

Узагальнюючи велику кількість варіантів символічного тлумачення меча, спробуємо відокремити декілька його ключових значень. По-перше, меч є символом войовничості, героїчного начала, сили. По-друге, меч уособлює ідею розуму, світла, правосуддя, вищої справедливості. По-третє, меч є бінарним символом, який поєднує у собі протилежні властивості: чоловіче та жіноче начала (у китайській або японській міфології), агресію та захист, руйнування та творіння, смерть та життя. Згодом усі ці значення було покладено у основу емблематики мечу як знаку королівської влади. По-четверте, у символічній двозначності мечу, на нашу думку, слід шукати джерело найбільш витонченого тлумачення даного образу. У християнській культурі меч асоціюється із раною, як умовою людської свободи [2]. Інакше кажучи, залишаючи слід у плоті, знищуючи фізичне тіло, меч, таким чином, може трактуватися як символ духовного начала. Не випадково, з розповсюдженням у символічному просторі середньовічної Європи політико-теологічної «Доктрини двох мечів» (XII – XIII ст.), меч починає фігурувати у якості знаку влади духовної та світської. Однак ключовим моментом наділення меча статусом регалії верховної влади є, на нашу думку, розуміння його як фізичного та психологічного продовження особистості. Не випадково, з втратою своєї утилітарної ролі як знаряддя бою, символічна функція меча тільки посилюється.

Крім того, меч, на відміну від інших різновидів зброї, завжди був знаком відмінності та соціальної ієрархії. Не випадково, меч завжди сприймався як уособлення вищих форм лицарства, в той час, як знаком його нижчого різновиду виступав спис [3]. Виходячи з цього, можна припустити, що ритуальне і церемоніальне значення мечу походить із лицарської субкультури, зокрема із ритуалу посвячення у лицарі. Згодом у церемоніальній традиції королівських дворів Європи навколо меча формується складний ритуальний комплекс. А, починаючи з XVII ст., меч остаточно втрачає свої утилітарні функції і перетворюється на «символічний реквізит» у легітимаційних ритуальних сценаріях.

Окрім меча у якості символів політичного панування використовуються й інші різновиди зброї. Так, серед владних атрибутів Священної Римської імперії центральне місце займає одна із християнських святинь – спис Лонгіна (Heilige Lanze). Особливо важливу символічну та культову функцію виконував спис у політичній культурі германських народів.

У деяких країнах велике символічне навантаження у церемоніальному дискурсі влади несе один із найдавніших атрибутів панування – булава (від лат. *bullā* – кулька). Так, у єгипетській системі ієрогліфів знак булав позначає творчий мир та співвідноситься з веслом, оскільки останнє, як і булава, втілює ідею творення. Знак булав також є семантично спорідненим із скіпетром, ціпком і палицею, адже усі вони є символами однієї морфологічної родини. Однак варто зауважити, що, як різновид зброї, булава позначає не стільки факт перемоги над супротивником, скільки нищівний удар або руйнування. Отже, вона використовується як відзнака того, що позначає знищення суб'єктивної, позитивної сторони в людині, а також уособлює чудовиська, що символізують цю тенденцію. Втім, якщо меч може трактуватися як знаряддя спасіння, то символіка булав скоріше вказує на силу, міць, руйнування, аніж на перемогу.

Вірогідно, це пояснюється брутальністю самого знаряддя та його неблагородним походженням. Адже, булава вважається логічним результатом еволюції палиці – першої зброї, виготовленої людиною. Прототипи булав з'являються вже у неолітичну добу (камінь, прив'язаний до палиці). Широко розповсюджений на території Давнього Сходу, а згодом і у країнах ісламу, у європейському античному світі даний різновид зброї не користувався популярністю. У Європі булава відома з XII–XIII ст. [3]. У той же період вона з'являється і на озброєнні князівських дружин Київської Русі. У добу Середньовіччя булава відома як атрибут турецьких пашей, польських королів, українських гетьманів.

Згодом, втратив своє бойове значення, булава перетворюється на символ влади воєначальника – наприклад фельдмаршальський жезл. Не випадково, військова організація Запорізької січі породила саме цей тип владної регалії. Булава зайняла центральне місце серед елементів комплексу владних аксесуарів – гетьманських клейнодів, і, в силу специфіки української історії, стала символом, якій уособлює українську державність та наступництво української державотворчої традиції.

Крім того, спробуємо припустити, що у символізм даного різновиду владної регалії закладено ідею демократичності. Виходячи з того, що у європейській традиції булава, як правило, входила у склад амуніції охоронців та стражів і служила переважно ударним інструментом (призначалася для розбивання панциру) [3; 4], володіння даним різновидом зброї не передбачало особливої майстерності. Таким чином, булава не могла використовуватися у якості маркеру соціальної ієрархії, а скоріше, виконувала роль знаку, що вказував на фізичні та психічні здібності її власника (фізична міць, безстрашність, відвага – тобто усе те, що притаманно бійцю). Вірогідно, саме цим і пояснюється демократичність цього символу. Показово, що з королівською владою булава починає ототожнюватися в Англії тільки з 1649 р. У якості церемоніального символу вона була прийнята палатою обшин у 1614 р. і стала важливою емблемою права парламенту управляти країною, яке було завойоване незадовго до того О. Кромвелем [1].

Сьогодні у більшості держав з республіканською формою правління традиційна зброя не входить до номенклатури символів верховної влади. Втім еквівалентом звичаєвого використання зброї у якості владної регалії можна розглядати інавгураційний ритуал передачі контролю над ядерною зброєю, що є прийнятим у країнах ядерного клубу. Нажаль, зараз ми стаємо свідками того, як ядерна зброя перетворюється із маркера політичної могутності держави на знаряддя військового шантажу. Будемо сподіватися, що у людства вистачить розуму залишити її лише у арсеналі символічного протистояння.

Список використаних джерел:

1. Tresidder J. (1998). Dictionary of Symbols: An Illustrated Guide to Traditional Images, Icons, and Emblems. San Francisco : Chronicle Books.
2. Lurker M. (1973). Wörterbuch biblischer Bilder und Symbole. München : Kösel.
3. Oakeshott E. (2017). The Archaeology of Weapons: Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry. Suffolk : Boydell Press; New Ed edition.
4. Stone G. C. (1999). The Glossary of the Construction, decoration and Use of Arms and Armor of all Countries and in all Times. New York : Dover Publications.

Ключові слова: семіотика, зброя, символ, політичне панування, війна.

Key words: semiotics, weapons, symbol, political domination, war.

СЕМЕНЮК ОЛЕКСАНДР ГЕОРГІЙОВИЧ

*Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби
з організованою злочинністю при РНБО України,
перший заступник керівника, доктор юридичних наук*

ВЄДЕНЄВ ДМИТРО ВАЛЕРІЙОВИЧ

*Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби
з організованою злочинністю при РНБО України,
головний науковий співробітник, доктор історичних наук, професор*

ІНФРАСТРУКТУРА УЗАГАЛЬНЕННЯ ДОСВІДУ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

10 грудня 2019 р. Рада міністрів ЄС із загальних справ у річницю реалізації «Стратегічного порядку денного ЄС на 2019–2024 роки» ухвалила резолюцію із визначення пріоритетних напрямків протидії гібридним загрозам (ГЗ) та «підвищення стійкості країн-членів» [1]. Метою передбачених документом заходів визначено «розвиток співпраці з міжнародними організаціями та країнами-партнерами для посилення стійкості